

SAMİR QULİYEV

*Qafqaz Universiteti**AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix institutu***E-mail:** squliyev@qu.edu.az**AZƏRBAYCAN BAKI-TBİLİSİ-CEYHAN STRATEGİYASI
VƏ REGIONAL RƏQABƏT**

Açar sözlər: BTC neft kəməri, Azərbaycan, neft, regional təhlükəsizlik, inteqrasiya

Ключевые слова: Трубопровод БТД, Азербайджан, нефть, безопасность, региональная интеграция

Keywords: BTC pipeline, Azerbaijan, oil, security regional, integration

Azərbaycan xalqının ümummillə lideri Heydər Əliyevin adını daşıyan Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) kəmərinin uğurlu sona çatdırılması, İran və Rusiyanın regiondakı nüfuzuna zərbə olduğu üçün, hər iki dövlətin BTC-ni və regiondakı özlərinin fəal olmadığı layihələri təcrid etmə səyləri son dövrlərə qədər davam edir. Azərbaycan neftinin dünya bazarına çıxışı Rusiyanın iqtisadi maraqları ilə də üst-üstə düşür. BTC-yə qədər Rusiyanın Ural nefti Aralıq dənizi ətrafında hakim rol oynamışdır. Lakin Azərbaycanın daha keyfiyyətli olan Azeri Light neftinin Aralıq dənizi sahillərinə enməsi, Rusiyanın Ural neftlərinin də bazarına zərbə endirmiş olur. Ehtimal olunur ki, Aralıq dənizi ölkələri Ural neftinin yerinə ondan daha keyfiyyətli olan Azeri Light neftini seçəcəklər. Rusiyanın boru kəməri müzakirələrində BTC əleyhdarı olmasının əsas səbəbi bu factor idi. Rusiya, regionda Rusiyanın planlamadığı bütün lahiyələrə qarşıdır. Rusiya Dövlət Başçısı Vladimir Putin, BTC-nin Ceyhandakı açılışına dəvət edilməsinə baxmayaraq mərasimdə iştirak etməməklə birlikdə heç bir təbrik və ya bir açıqlama verməmişdir.[1, s.8]

Azərbaycanın enerji resurslarını beynəlxalq bazarlara daşıyan boru kəmərlərinin ABŞ (Amerika Birləşmiş Ştatları) və Avropa mənəfətlərinə uyğun gələn sərmayə ilə birlikdə regiona yerləşməsi [2, s.39], İranın regionla əlaqəli maraqlarına uymurdu. Bununla birlikdə İranı təcrid edən boru kəmərləri, Azərbaycanın regiondakı mövqeyini gücləndirəcək və İranın da regiondakı nüfuzunu azaltacaqdır. Təbii qaz bazarında İran təbii qazı ilə rəqabət edə biləcək boru kəmərlərinin çəkilməsi və bu boru kəmərlərinin yalnız Azərbaycanın enerji ehtiyatlarını deyil, eyni zamanda Orta Asiya respublikalarından Türkmənistan və Qazaxıstanın da enerji resurslarını dünya enerji bazarına daşması potensialına sahib olması İranı çox narahat edir. Buna görə də İran tərəfi bu lahiyəni iqtisadi potensialına bir zərbə kimi dəyərləndirir. [3, s.182]

İran tərəfi BTC-ni və təbii qaz lahiyəsi BTƏ (Bakı-Tbilisi-Ərzurum) kəmərinə təcrid etmək və Xəzər enerji siyasətinin daxilində qalmaq üçün bir sıra addımlar atmışdır. İranın Xəzərin statusu ilə bağlı ortaya çıxardığı problemlər, birbaşa enerji layihələrində iştirak etməsi, Qazaxıstan və Türkmənistanla imzaladığı swap müqavilələri bunlara misal göstərilə bilər. İran tərəfi bunların davamı kimi, BTC və digər lahiyələri təcrid etmək və Xəzər neftlərinin paylaşımı mövzusunda daha çox söz sahibi olmaq üçün 90-cı illərin swap və boru xətti projelərini gündəmə gətirmişdir. Bu çərçivədə Rusiya ilə enerji əlaqələrini inkişaf etdirməyə səy göstərmişdir.[4, s.34]

Tarix və onun problemləri, № 1 2014

8 İyun 2005-ci ildə Rusiyaya səfər edən həmin tarixlərdə İran Neft Nazirinin Beynəlxalq əlaqələr üzrə müavini olan Hadi Necad-Hüseynyan Rusiyaya neft və təbii qaz sahəsində əməkdaşlıq üçün əhəmiyyətli iki təklif aparmışdır.[5, s.4] Birincisi İranın neft və təbii qaz resurslarının işlədilməsi üçün əməkdaşlıq çərçivəsində Rusiya-İran enerji əməkdaşlığının formalaşdırılması təklif edilmişdir. İkinci olaraq isə, rus şirkətlərinə Rusiyanın neft və təbii qazını Bəsrə Körfəzindən sata bilməsinə şərait yaradan 25 illik Swap müqaviləsi təklif olunmuşdu.[4, s.53] 27 İyun 2006-cı ildə Rusiyanın Qazprom şirkətinin prezidenti Aleksey Miller, İranın həmin ildə neft naziri olan Hadi Necad Hüseynyan ilə görüşərək enerji istehsalında və ixracatında əməkdaşlıq işlərində ortaq şirkətlər ittifaqı təşkil etmək istiqamətindəki işlərin davam etməsinə qərar verdilər.[6, s.3]

İran, Azərbaycanı təcrid etmək və Xəzər regionunda fəaliyyətini artırmaq məqsədilə, regionda istehsalçı və istehlakçı ölkələrin daxil olduğu ikinci bir OPEC (Neft İxrac edən Ölkələr Təşkilatı) xüsusiyyətində bir təşkilat qurma siyasəti aparırdı. Şanxay Əməkdaşlıq Təşkilatının 15 iyun 2006-cı ildə keçirilən konfransında İran prezidenti Ahmedinecat bu təkliflə çıxış etmiş və bu təklif Rusiya tərəfindən də dəstəklənmişdir.[7, s.81] Azərbaycan, Şanxay Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv olmadığı üçün təşkilat daxilində qurulacaq bir enerji təşkilatı Azərbaycanı regional enerji proseslərindən də təcrid edəcəkdir. İranın bu addımı atması açıq şəkildə Azərbaycanı regional enerji əməkdaşlığından təcrid etmə siyasətidir. İranın bu cəhdləri eyni zamanda Türkiyə və ABŞ-in dəstəklədiyi, Qazaxıstanın, Türkmənistanın və Azərbaycanın da daxil olduğu boru kəmərləri layihələrinə maneçilik törətmə məqsədi daşıyır. Azərbaycan, İranın bu siyasətləri nəticəsində regional layihələrdən təcrid olmaması üçün Orta Asiya ölkələri ilə xüsusilə də Qazaxıstan və Özbəkistanla enerji əməkdaşlığını inkişaf etdirməsi və əməkdaşlıq sahələrinin genişləndirməsi zəruridir.

Tarixdən gələn siyasi imperial ənənələrə də sadıq qalaraq regionda Rusiya və İranın apardıqları siyasətlərdən[8, s.95] mənfi mənada təsirlənməmək üçün, Azərbaycan da boru kəməri ilə bağlandığı ölkələrlə münasibətlərini inkişaf etdirməyə çalışmışdır. Zaman keçdikcə enerji müstəvisində başlayan əməkdaşlıqlar bütün sahələrə yayılaraq inkişaf göstərmişdir. Regionda Rusiya-İran-Ermənistan blokuna qarşı, Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə bloku meydana gəlmişdir. Azərbaycan bu əməkdaşlığını daha da genişləndirərək tarixi köklərlə bağlı olduğu Orta Asiya respublikalarını da əməkdaşlığa cəlb etmişdir.

Orta Asiya ölkələri zəngin neft və təbii qaz ehtiyatlarına sahib olsa da, Azərbaycan kimi beynəlxalq dənizlərə və bazarlara birbaşa çıxışları yoxdur. Xüsusilə SSRİ dövründə regiondakı resursların beynəlxalq bazarlara ixrac yollarının Rusiya ərazisindən keçəcək şəkildə inşa edilmiş olması, Orta Asiya ölkələrini iqtisadi baxımdan Rusiyadan asılı vəziyyətdə qoymuşdur. Sadəcə boru kəmərləri deyil, dəmiryolları və digər çıxış yolu olan Volqa-Don kanalı da Rusiya torpaqlarından keçir. Bu səbəblə də Qazaxıstan, Türkmənistan və Özbəkistan kimi ölkələr iqtisadi və buna bağlı olaraq siyasi müstəqilliklərini əldə etmək istiqamətindəki dayaqlardan biri olan, sahib olduqları enerji resurslarını beynəlxalq bazarlara ixrac edə bilmək üçün Rusiyaya möhtacdırlar.[9, s.32] Bu asılılığı ortadan qaldırmaq üçün alternativ məşrutların inşası zəruridir. Azərbaycanın boru kəmərləri strategiyası bu ölkələr üçün də Rusiyanın monopoliyasından qurtuluş naminə bir fürsətdir.

Qazaxıstanın BTC layihəsinə qoşulması ilə boru kəməri regional statusdan regionlararası statuya yüksəlmişdir. Bununla birlikdə Azərbaycanın geosiyasi mövqeyi daha da əhəmiyyətli olmuşdur. Azərbaycan tərəfi Rusiya və İranın müxtəlif təzyiqləri qarşısında ABŞ və Rusiyanın dəstəyini ala bilmiş, bununla da regionda mövqeyini daha gücləndirmişdir. BTC-nin ərsəyə gəlməsi bütün Orta Asiya respublikaları üçün də yeni bir alternativ olmuşdur. Layihənin

reallaşdırılması ilə birlikdə regionda Rusiya, İran, Avropa və ABŞ arasında gedən enerji rəqabətini də Azərbaycanın da ittifaq içərisində olduğu Qərbi tərəfi qazanmışdır.

BTC və təhlükəsizlik faktoru

Xüsusilə, Qərbi dünyası tərəfindən Azərbaycanın da bir parçası olduğu Qafqaz regionu təhlükəli bir region kimi dəyərləndirilir. Bu səbəbdən təhlükəli hesab edilən belə bir regionda BTC kimi böyük həcmli layihələrin reallaşdırılmasından sonra bu kəmərin təhlükəsizliyinin təmin olunması məsələsi də geniş müzakirə edilmişdir. Regionda imperialist məqsədləri olan Rusiya və İran qarşısında BTC-nin reallaşdırılması, Azərbaycan üçün siyasi, iqtisadi müstəqillik və təhlükəsizlik zəmanətidir. Qərbi üçün isə enerji təhlükəsizliyi baxımından həyati əhəmiyyətə malik bir layihədir. Bu səbəbdən bu layihənin təhlükəsizliyinin hər tərəfli təmin edilməsi məsələsi bütün iştirakçı ölkələr və şirkətlər üçün prioritet məsələ olmuşdur.

Neftin nəqli üçün marşrut seçimində iqtisadi və siyasi yanaşmalarla və ekoloji qayğılarla birlikdə təhlükəsizlik faktorunun da çox təsiri olmuşdur. Bu nöqteyi-nəzərdən təhlükəsizlik mövzusunun iki tərəfli tədqiq eləmək lazımdır. Bunlardan birincisi fərqli marşrut seçimlərini müdafiə edən tərəflərin enerji əsaslı iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, ikincisi isə seçiləcək boru kəmərinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi mövzularıdır.[10, s.14]

Müasir dövrümüzdə global enerji siyasətinin əsas məqsədlərindən biri enerji resurslarının müxtəlifliyini təmin etməkdir. Enerji təchizatının zəmanət altına alınması üçün isə resurs diversifikasiyası əsas şərtlərdəndir.[11] Neft istehlakçısı olan sənayeləşmiş ölkələrin güclərini davam etdirməsi, neft axışının sabit şəkildə həyata keçirilməsi ilə birbaşa əlaqəlidir. Xüsusilə, ölkənin öz enerji resurslarının məhdudluğu çərçivəsində, enerji idxalatının stabil formada davam etdirilməsi həmin ölkənin milli iqtisadi təhlükəsizliyinin təmini üçün çox əhəmiyyətli bir faktordur. Buna görə də bütün dövlətlər enerji tədarüklərini təmin etməyə çalışırlar.[12, s.148]

Enerji resurslarına sahib olan regionların nəzarət altında tutulması böyük dövlətlər üçün iqtisadi təhlükəsizliklərinin təmin olunması mənasına gəlir.[13, s.166] Bu səbəbdən, iqtisadiyyatları böyük miqyasda neftdən asılı olan ölkələr arasında enerji resurslarına sahib regionlarda hakim olma mübarizəsi getdikcə daha da şiddətlənərək davam edir. Dünya miqyasındakı neft istehlak cədvəlindəki siyahıya diqqət yetirdiyimizdə, ABŞ-ın 25 % payla istehlak lideri olduğu, Uzaq Asiya və Sakit okean ölkələrinin ümumi olaraq 29 % paya, Aİ (Avropa İttifaqı) üzvü olan ölkələrin də 20 % istehlak səviyyəsinə çatdıqlarını görə bilərik.[14]

Enerji tələbatında meydana gələcək artımla əlaqədar irəli sürülən təxminlərə görə, hal hazırdakı əhali artımı və iqtisadi böyümə rəqəmlərindəki artım davam etsə, gələn 15-20 il içərisində bu istiqamətdə tələbin 50 % nisbətində artacağı proqnozlaşdırılır. Tələb artışı ən çox neft istehlakçısı ölkələrdə, xüsusilə sürətlə böyüməyə başlayan Çin və Şərqi Asiya ölkələri ilə AB-dən gözlənilir. Bu səbəblə ABŞ, böyüməyə üz tutmuş Qərbi Avropa ölkələrini, Rusiya, Çin kimi rəqiblərini kənarda saxlayaraq, mümkün olduğu ölçüdə neft və qaz istehsalını idarə edib Qərbi bazarlarına təhlükəsiz şəkildə nəql olunmasına nəzarət etmək istəyir.[15, s.32]

ABŞ 1970-ci illərdə yaşadığı acı təcrübəni bir daha yaşamamaq üçün dünya enerji regionlarını və nəqliyyat yollarını həmişə nəzarət altında tutma prinsipi ilə hərəkət edir. Bu məqsədlə XX əsrin sonlarından etibarən geostrateji əhəmiyyətli gördüyü regionlarda iqtisadi, hərbi və siyasi imkanlarından da istifadə edərək planlaşdırdığı strategiyanı tətbiq etməyə başlamışdır.

İraqa hərbi müdaxilədən sonra Orta Şərqi regionundakı neft üzərindəki nəzarəti özünə bircə bilən ABŞ, Xəzər hövzəsi resurslarının paylaşma mübarizəsini də lehinə çevirərək enerji

Tarix və onun problemləri, № 1 2014

resursları, yolları və bazarlarını nəzarətdə saxlama siyasəti aparmışdır. ABŞ, ilk olaraq öz enerji təhlükəsizliyini nəzarətdə saxlamaq, sonra da qlobal rəqiblərini enerji məngənəsinə alaraq dünya hakimiyyətini davam etdirmək strategiyasını həyata keçirir. Çünki qlobal neft açarını əlində tutan güc, ən azından yaxın bir gələcək üçün dünya iqtisadiyyatını da nəzarətdə saxlamaya qadir olacaqdır.[16, s.17]

1970-ci illərdə dünyada baş verən neft böhranından sonra qlobal iqtisadiyyatlar neftə olan asılılıqlarını azaltmaq üçün struktur dəyişikliyi tətbiq etmişlərdir. Müasir dövrimizdə xam neft qiymətlərində baş göstərən artımlar iqtisadiyyatlara otuz il əvvəlinə nisbətən daha az təsir edir. Lakin yenə də neft faktoru iqtisadiyyatların əsas xam maddəsi kimi yerini qoruyur. Böyük neft istehlakçısı olan iqtisadiyyatların neftə olan asılılıq vəziyyətinə baxıldığında qərribə nüansların olduğunu görürük. ABŞ-ın neftə olan asılılığı 1973-2004 tarixləri arasında 53 % azalmışdır. Çin iqtisadiyyatının neftə olan asılılığı ABŞ-dan 2, Qərbi Avropa ölkələrinin ortalamasından isə 4 qat daha çoxdur. Dünyada ümumi olaraq neftə olan tələbat illik 3 % nisbətində artmaqda, bu nisbət Avropa İttifaqında 1 %, ABŞ-da 3%, Çində isə təqribən 15 % artışı göstərir.[15]

ABŞ, İran körfəzi regionundan asılılığını azaltmaq, baş verə biləcək böhran zamanında etibarlı və fasiləsiz enerji mənbəyi təmin etmək, enerji resurslarını diversifikasiya etmək, lazım gələrsə bazarlarda qiymətləri tarazlaşdırmaq məqsədilə Orta Şərqdəki rejimlərin gələcəyi ilə əlaqəli qayğı və düşüncələrini daşıyaraq BTC proyektinə tərəfdaş olmuşdur. ABŞ Türkiyə, Azərbaycan və Gürcüstanla bu çərçivədə əməkdaşlıq edərək "Şərq-Qərb Enerji dəhlizi" adı ilə də bilinən BTC boru kəməri layihəsini dəstəkləmiş və bütün sahələrdə siyasi təzyiqindən istifadə edərək müsbət nəticə alınmasına təsir göstərmişdir.[17, s.49]

Boru kəmərləri ilə daşımada əhəmiyyət kəsb edən digər mövzu da, boru kəmərlərinin təhlükəsizliyi məsələsidir. Boru kəməri üzərindəki hər hansı təxribat mənfi nəticələr meydana gətirir. Bu səbəblə, Xəzər neftinin daşınmasında düşünülməmiş marşrutlarda (Bakı-Novorossiysk, Bakı-Supsa, Bakı-Tbilisi-Ceyhan) inşa ediləcək boru kəmərlərinin təhlükəsizliyi hər zaman əhəmiyyətini qorumuşdur.

Çeçenistanda baş verən müharibə Şimal marşrutu olan Bakı-Novorossiysk kəmərinin, Cənubi Osetiya, Abxaziya və Acaristan Muxtar vilayətlərindəki qarşıdurmalar isə Qərb marşrutu da adlandırılan Bakı-Supsa kəmərinin təhlükəsizliyini təhdid edir. Konsorsium ölkələri, Türkiyənin NATO üzvü olduğuna görə boru kəmərinin qorunmasında problem yaşamayacaqlarını düşünürdülər.[18, s.181]

BTC müqavilələri imzalandıqdan sonra bu kəmərin kafi dərəcədə etibarlı olmadığı fikirləri ortaya atılmışdır. Kəmərin keçəcəyi marşrutu boyunca terror olduğu, separatçı qüvvələrlə problemlərin həll olunmadığı və bunun da proyektə çox riskli edəcəyi istiqamətində təbliğat aparılmışdır. Türkiyə tərəfi lazımı neft miqdarının olması şərti ilə siyasi risk zəmanəti verəcəyini ifadə etmişdir.[19, s.20]

23 İyul 2003-cü il tarixində BTC və Bakı-Tbilisi-Ərzurum boru kəmərlərinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi mövzusunda ev sahibi ölkələr, Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə arasında əməkdaşlıq mexanizmini təşkil edən bir protokol imzalanmışdır.[20, s.6] Tərəflərdən hər biri, ərazisindən keçəcək boru kəmərinin həm inşaat mərhələsində, həm də istifadə müddətində təhlükəsizliyi təmin etməyi öhdələrinə götürürdülər. Türkiyə ərazisindəki hissənin qorunması üçün BTC-nin Türkiyədəki podratçısı BOTAŞ ilə Jandarma Komandirliyi arasındakı razılaşmaya müvafiq olaraq "Xüsusi Təhlükəsizlik Timi" xidmət göstərməyə başlamışdır. Kəmərin Azərbaycan tərəfində təhlükəsizlik atlı əsgərlər tərəfindən, Gürcüstan hissəsində isə ABŞ-ın təlim verəcəyi xüsusi briqada tərəfindən təmin ediləcəyi bildirilmişdir.

İmzalanan protokola müvafiq olaraq tərəflər bir-birinə kəşfiyyat, təhsil, texniki dəstək və s. mövzularında köməklik göstərərək çox tərəfli əməkdaşlıq edəcəkləridir.[21, s. 59]

BTC-nin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi yalnız Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə üçün deyil, ABŞ, Fransa, İngiltərə və Yaponiya kimi ölkələrlə birlikdə həmçinin BTC-də pay sahibi olan şirkətlərinin də məsuliyyətindədir. Azərbaycan üçün bu kəmərin çəkilməsinin iqtisadi baxımdan dəyərli olduğu qədər siyasi əhəmiyyəti də böyükdür. Regionda Azərbaycanın düşmənləri sayılan dövlətlər və qruplaşmalar tərəfindən bu kəmərin ilk olaraq təhdid edilməkdədir. Digər tərəfdən BTC boru kəməri beynəlxalq terrorizmin də hədəfindədir. Buna görə də həm BTC-nin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, həm də BTC-nin keçdiyi regionların təhlükəsizliyi əhəmiyyət kəsb edir.

BTC-nin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi mexanizminin formalaşdırılması, Ermənistan və xüsusilə də regional güclər sayılan Rusiya və İran tərəfindən diqqətdə saxlanılırdı. BTC-nin təhlükəsizliyinin təmin edilməsində ABŞ və NATO əsgərlərinin iştirak etməsi və bununla əlaqədar Azərbaycan və Gürcüstan əsgərlərinə təlim keçmələri, Rusiya və İran tərəfindən təhlükəsizliklərinə təhlükə kimi dəyərləndirilmişdir.[22, s.8]

Rusiya və İran, BTC-nin təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə qlobal mübarizənin bir parçası kontekstində yanaşırlar. Ermənistan tərəfi isə, regionda gedən bu prosesləri siyasi, hərbi və iqtisadi baxımdan Azərbaycan ilə yarış çərçivəsində dəyərləndirir. BTC-nin tamamilə çalışması və bir çox sahədə Azərbaycana gətirəcəyi fayda, Ermənistan tərəfini narahat etdiyinə görə İrəvanın BTC-yə zərər verəcəyi ehtimalı həmişə təhlükə mənbəyi olmuşdur. Lakin bu kəmərin sadəcə Azərbaycanın deyil, Avropa və ABŞ dövlətləri və şirkətlərinin də nəzarətində olduğunu bilən Ermənistan birbaşa olaraq təhlükə olmaqdan çəkinmişdir.[23, s.6]

BTC-nin təhlükəsizliyini təhdid edən faktorlardan biri də regionda baş verən oğurluq hadisələridir. Bununla əlaqəli olaraq Gürcüstan və Türkiyə torpaqlarında boru kəmərinə neftin oğurlanmasına tez-tez rast gəlinmişdir. 2006-cı ilin əvvəllərində Türkiyədə boru kəmərlərindən otuz beş dəfə neft oğurlanmışdır. Xüsusilə Türkiyənin Ceyhanın yerləşdiyi regionda oğurluq hadisələri tez-tez baş verir.[24, s.7] Bu səbəbdən Azərbaycan nefti Ceyhan limanına əvvəlcədən planlaşdırılan tarixdə deyil, 28 May 2006-cı ildə bir gün gecikməli olaraq çatdırılmışdır.[25, s.3]

Bütün bu təhdid ünsürləri nəzərə alınaraq BTC-nin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi istiqamətində şirkətlər və dövlətlər tərəfindən bəzi təhlükəsizlik tədbirləri görülmüşdür. BTC boru kəməri, müxtəlif təxribat hərəkətlərinə qarşı bir çox boru xəttindən fərqli olaraq yerə basdırılmış və nasos stansiyaları da divara dəmir qoruyucularla bağlanmış və divara quraşdırılmış kameralarla nəzarətə alınaraq hərbi birliklər tərəfindən qorunur.

Regionda gedən amansız siyasi rəqabətdə BTC, Azərbaycanın regionda mövqeyini daha da möhkəmləndirmişdir. Bu kəmərin reallaşması, Azərbaycan neft strategiyasının uğurlu nəticəsidir. Regional əməkdaşlığa şərait yaradan BTC, təhlükəsizlik problemlərinin də aradan qaldırılmasına təkan verəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Sergey Strokan. Where oil flows, Kommersant. Moscow: Russia`s Daily Online, July 14 2006, <http://www.kommersant.com/page.asp?id=528&id=690019> / (09.02.2014).
2. Susanne Nie. Gaz et pétrole vers l'Europe (Perspectives pour les infrastructures). Gouvernance Européenne et Géopolitique de L'énergie, Tome 4. Paris: IFRI, 2008, 97p.

Tarix və onun problemləri, № 1 2014

3. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin beynəlxalq və regional əhəmiyyəti. Beynəlxalq konfrans: Tezislər, Bakı 6-7 iyun 2002. Azərbaycan Respublikası Yanacaq və Enerji Nazirliyi, Qafqaz Universiteti, Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası, Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti.- B.: Adiloğlu, 2002, 182 s.
4. Sedat Laçiner. Hazar enerji kaynakları ve enerji-siyaset ilişkisi, USAK - OAKA, Cilt 1, No: 1, 2002, 33-66 ss.,
<http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/vRPhzIqgAaUzEbsqIgyiYdXFvT60sp.pdf> / (09.02.2014).
5. Milliyet gazetesi. Türkiyə: 13 İyun 2005.
6. Gazprom, Iran discusses joint oil & gas venture. The Journal of Turkish Weekly. 27 June 2006, <http://www.turkishweekly.net/news/34215/gazprom-iran-discuss-joint-oil-gas-venture.html>, (09.02.2014).
7. Aylin Ü. Noi. Iran and the Shanghai Cooperation Organization: Is It Possible For Iran To Become Full Member Of The Shanghai Cooperation Organization Under Pressure Of Nuclear Issue?. Perceptions. Autumn - Winter 2006, 81 p., <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/AylinUnverNoi.pdf> / (09.02.2014).
8. Elene Andreeva. Russia and Iran in the great game: travelogues and orientalism. New York: Taylor & Francis e-Library, 2007, 95 p.
9. İlyas Kamalov. Rusya'nın orta asya politikaları. Rapor - Yayın no. 02. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2011, 96 s.,
http://yayinlar.yesevi.edu.tr/static/kitaplar/rusya_ortaasya_raporu.pdf / (09.02.2014).
10. Laurent Bossard. Le complexe "securite et developpement" defis regionaux, No. 6, Paris: OCDE, Septembre 2012, 57 p.,
http://www.oecd.org/fr/csao/evenements/colloque_Fr.pdf / (09.02.2014).
11. United Nations. Security of Natural Gas Supply in the European Part of the Unece Area Introduction: Energy Security, GASCENTRE,
<http://www.gascentre.unece.org/minisitepub/rsng/2bis.htm> / (24.01.2014).
12. Natalya Ulçenko. Rusya ve Türkiyə'nin güvenliğinde enerji ihracat ve ithalatının rolü, Avrasya Dosyası, Rusya Özel, Kış 2001, Cilt: 6, Sayı: 4, 141-154 ss.,
<http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/141-154%20natalya.PDF> / (09.02.2014).
13. Şener Üsümezsoy, Şamil Şen. Yeni dünya düzeni ve körfez savaşları, İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2003, 166 s.
14. International energy statistics. U.S. energy information,
<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=5&pid=54&aid=3&cid=ww,r1,r2,r3,r4,r5,r6,r7,&syid=2006&eyid=2010&unit=TBDP> / (09.02.2014).
15. Vassilis K. Fouskas. Balkanlar, ortadoğu, kafkasya: soğuk savaş sonrası ABD politikaları, Çev. Ali Çakıroğlu. İstanbul: Aykırı Yayıncılık, 2004, 342 s.
16. David Harvey. Yeni emperyalizm, Çev. Hür Güldü. İstanbul: Everest Yayınları, 2004, 317 s.
17. Robert E., Berl S. Qafqazdan və Mərkəzi Asiyadan keçən Qərb-Şərq dəhlizi: ABŞ-ın regiondakı strategiyasının formalaşması: [Türkiyədə Bakı-Tbilisi-Ceyhan marşrutunun Ankara Bəyannaməsinin imzalanması]. Dirçəliş-XXI əsr. 1998, № 8-9, 45-52 ss.
18. Səlimov K. Bakı-Ceyhan neft kəməri və milli təhlükəsizlik problemləri, Dirçəliş-XXI əsr. 2001 noyabr, № 45, 176-185 s.

19. Necdet Pamir, Bakü-Ceyhan Boru Hattı: Orta Asya Ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun, Ankara, ASAM Yayınları, 1999, s.20.
20. Sadıqlı F. BTC məqsədi və marşrutu düzgün seçildiyi üçün güclüdür: [Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəmərinin çəkilişi haqqında]. Azərbaycan, 2003, 8 noyabr, 6 s.
21. Kritik enerji altyapı güvenliği projesi. Ankara: USAK, 2011, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/rapor/EuNPGaGGM8o2s15h9374pFd3QrLUYd.pdf> / (09.02.2014).
22. Samuel J. Brannen. The Turkey, Russia, Iran Nexus. Center for Strategic and International Studies, November 2013, https://csis.org/files/publication/131112_Brannen_TurkeyRussiaIranNexus_Web.pdf / (09.02.2014).
23. Qaraxanlı R. Yerevanda kəməx xofu: [Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin Azərbaycan hissəsinin istifadəyə verilməsinin Ermənistanda təşvişlə izlənməsi]. Azərbaycan, 2005, 31 may, 6 s.
24. Hüseyn Bakuvi. BTC-ni modern kovboylar qoruyacaq. Ekspres, 15 Haziran 2006, 53 s.
25. Azərbaycan nefti Türkiyəyə daxil oldu: [Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) kəməri]. Azərbaycan, 2005, 19 noyabr, 3 s.
26. Azərbaycan-NATO: "Sülh naminə tərəfdaşlıq", "Fərdi tərəfdaşlıq üzrə əməliyyat planı" və "Yeni strategiya" əməkdaşlığı sferasında

САМИР КУЛИЕВ

СТРАТЕГИЯ АЗЕРБАЙДЖАНА БАКУ-ТБИЛИСИ-ДЖЕЙХАН И РЕГИОНАЛЬНАЯ КОНКУРЕНЦИЯ

С целью реализации проекта основного экспортного нефтепровода Баку-Тбилиси-Джейхан, имеющего стратегическое значение для транспортировки нефти на мировые рынки, обеспечения долгосрочной выгоды Азербайджана, развития широкомасштабного международного экономического сотрудничества и увеличения добычи нефти в регионе были проведены напряженные переговоры, которые завершились успешно. Наряду с технико-экономическим значением трубопроводы Баку-Тбилиси-Джейхан играют также значительную политическую роль. Эти трубопроводы сблизят народы Азербайджана, Грузии и Турции, принесут в регион мир, стабильность и безопасность, укрепят позиции наших стран на мировой арене

SAMİR GULIYEV

AZERBAIJAN'S BAKU-TBILISI-CEYHAN STRATEGY AND REGIONAL COMPETITIVENESS

BTC's construction will have major implications for the South Caucasus region, especially regarding its role in world politics. For everyone involved, within as well as in every direction from the region, the building of the BTC pipeline reconfigures the mental map with which political observers and decision-makers look at the world. Consultation revealed that most communities generally approach positively towards the BTC project, as their

Tarix və onun problemləri, № 1 2014

perception is that any disruption will be temporary and offset by potential economic benefits both to their community and to Azerbaijan.

Rəyçilər: s.e.d. Y.İbrahimova, t.e.d. İ.X.Zeynalova

Qafqaz Universiteti Beynəlxalq Münasibətlər kafedrasının 10 Yanvar 2014 tarixli qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (pr.№QU/03).